

KÜLFÖLDÖN IDŐSÁPOLÁST VÁLLALÓ KÁRPÁTALJAI ASSZONYOK VALLÁSGYAKORLÁSA

A kutatásomat olyan Kárpátalján élő, 40–65¹ év közötti asszonyok körében végeztem, akik külföldön, elsősorban Magyarországon vállaltak idősápolási munkát. A kutatás helyszíne Salánk község.² Az eddigi feltáró-elemző kutatómunkámat nem vallásnéprajzi tematikában végeztem, hanem elsősorban a külföldi munkavállalás, az ápolói tevékenység, az alkalmazkodási stratégiák és – az ápolás folyamán – a mindennapi élet megismerését tűztem ki célul. Az ápolókkal folytatott beszélgetésekből viszont kiderül, hogy az ápolóasszonyok számára a munkavállalás egyik meghatározó szegmensét képezi a vallásos világszemlélet. A tapasztalatom az, hogy ez egyben a két fél (ápoló-ápolott) között kulturális szinten zajló találkozások egyik érzékeny pontjának számít. Éppen ezért a konferencia és a kötet tematikájához kapcsolódva bátorkodtam összegyűjteni néhány, az ápolói mindennapok, a munka és a vallásgyakorlás összefonódását elemző részletet. Fontos kihangsúlyoznunk, hogy jelen dolgozat inkább átfogó, témafelvető jellegű, mindenképpen további értelmezést, feldolgozást igényel.

A kutatásban megszólított ápolónőket hólabdamódszer segítségével választottam ki. A 2016-os év nyarától elindított és jelenleg, 2019-ben is tartó kutatásból jelen dolgozatomhoz a készített interjúknak csupán egy részét elemeztem, ehhez öt ápolóval folytatott többszöri beszélgetés anyagát választottam ki. A kutatásban említett idősgondozó nők, valamint az interjúrészletekben szereplő egyéb személyek neveit a személyiségi jogok védelme miatt csupán monogram és felekezeti hovatartozás megjelenítésével tüntettem fel.

A hipotézisem az, hogy a munka végzése folyamán a megkérdezett asszonyok mindegyikénél megjelenő igen erős védekezési, beilleszkedési stratégia a vallásos életszemlélet. A szakralitás megélése a kutatásban bemutatott ápolók számára amellet, hogy valamilyen mértékben a mindennapok részét képezi, a munkában

1 Azért indokolt elem az életkor, mert amint a narratívákból kiderül, az ennél fiatalabb korosztály főként erős fizikai erőnlétet igénylő gyári, mezőgazdasági, takarítói, éttermi felszolgálói, illetve gyermekfelvigyázó (bébiszitter-) munkát vállal.

2 Salánk Kárpátalja Nagyszőlősi járásának északnyugati részén, a magyar nyelvterület határán található, háromezer fős, többnyire magyarlakta település (Botlik–Dupka 1993. 167). A kibocsátó település vallásosságát Pilipkó Erzsébet dolgozta fel. Tanulmányában 55–45%-ban jelöli meg a görögkatolikus-református felekezetűek arányát. (Pilipkó 2007. 14.)

való megmaradás egyik elősegítő tényezője is. A transzcendenssel való kapcsolat megerősítő, nehézségeken átsegítő szereppel bír, melyet a hívő ember bármikor elő tud hívni, így folyamatosan biztos pont marad számára.

A tapasztalat az, hogy az idősgondozó nők migrációja egy olyan, oda-vissza utazásokból álló mozgást jelent, amely a résztvevőktől ingázó életmódot követel.³ A tapasztalat az, hogy az ápolók váltásos rendszerben dolgoznak: míg az egyik munkavállaló az egyhuzamban letöltött munkaidő végén hazatér, helyére másvalaki (váltótárs) kerül, hasonló intervallumban. A legjellemzőbb egyhuzamban letöltött időintervallum az egy hónap, de akad, aki néhány hetet, vagy több hónapot is elvállal. A változó időintervallumban történő otthon és külföld közötti mozgás megváltozott vallásgyakorlást eredményez a gondozást vállaló nők részéről. Az otthoni, megszokott időben, térben végzett cselekvéseket a munkavállalók az idegen környezet adta lehetőségekhez alkalmazva próbálják megélni.

A 2016–2018 között készített interjúk alapján azt vizsgálom, hogy a megkérdezett nők miképpen élik meg idegen környezetben vallásosságukat, a vallásgyakorlás idő- és térstruktúráját, valamint vizsgálom az időszápolók által gyakorolt szakrális kommunikáció módját és életükben betöltött funkcióját is.

Mindenekelőtt következzen néhány információ az időszápolási munkával kapcsolatban, amely segíthet eligazodni az ápolói munkakörben. Az időszápolás alapvetően egy vagy egyszerre több, változó egészségi állapotú és életkorú nő/férfi saját otthonában történő, változó időintervallumban⁴ végzett felügyeletét és gondozását jelenti. A távollét fő oka a pénzkereset, amelyet kivételes (a megkérdezettek közül összesen egy) esetben kiegészít a törekvés, hogy külföldre költöző családtagokhoz közelebb kerülhessen. A Magyarországon történő munkavállalás nem feltétlenül azonosítható a kitelepedés felé tett első lépéssel. A munkavállaló nők hazatérnek, jövedelmük nagy részét saját szülőföldjükön költik el.⁵

A munkavállalásba való bekapcsolódás esetében mindenképpen jelentőséggel bírnak a meglévő vagy újonnan kialakított kapcsolatok. Mindezek csökkentik a migrációval járó kockázatvállalást, könnyítik a gondozásban való megmaradást,

3 Pulay 2005. 45.

4 Az általam megkérdezett nők leggyakrabban egy hónapot töltenek külföldön, akad viszont 3–6 hónapot is elvállaló gondozó, és mindössze néhány napot, hetet is említenek. A napi munka és készenléti idő 24 órás, a narratívákban megjelenő definíció is „24 órázás”. Valójában ennek megvalósulása képtelenség lenne kisebb-nagyobb szünetek nélkül. A természetesen elfogadott pihenési idő az éjszaka, azonban az előforduló éjjeli rosszulletek, rohamok a gondozott személy részéről gyakran megszakítják ezt. A napközbeni szabadidő kapcsán is szükségszerű a kompromisszumok megkötése a munkaadókkal, amely alkupozációban a munkavállaló az, aki hátrányos helyzetből indul, hiszen mindenképp a gondozott vagy annak családja határozza meg az ellátás paramétereit. A munkaadó engedékenységén múlik tehát, hogy napi, heti szinten hány órát, napot kap a munkaadók által legalizált pihenőként. A kisebb-nagyobb napközbeni szünetek beépítése mindemellett a munkavállaló leleményességén is múlik.

5 Pulay 2005. 45.

valamint ideiglenesen vagy akár hosszú távon támaszt nyújtanak az idősgondozó nők számára.⁶ Az egyik, a munkakeresésben meghatározó jelentőségű kapcsolati hálózatot a munkavállalók egymással fenntartott kapcsolata jelenti. Nagy jelentőséggel bír az ápolásba való bekapcsolódásnál az egymás közötti információk továbbadása: „*Énnekem ez úgy jött, hogy D. Krisztina ott dolgozott, és én elmentem hozzá, hogy szeretnék dolgozni, valami munkát, ha kerítene. És akkor ő így engemet beajánlott. Utána pedig, mert ismertek. Ez olyan, mint egy láncszem, egyik mondja a másiknak...*” (G. Éva, gör. kat.)

A más munkavállalókkal és váltókkal tartott kapcsolat a gondozás alatt is meghatározott jelentőségű. A munkavállaló számára egymás biztatása segít átvészelni a nehezebb helyzeteket, az azonos országból (faluból) érkezők között hangsúlyosabbá válik a közös származás tudata. Egyben a kommunikáció folyamán élmények, stratégiák, tippek cserélődnek, melyek szintén segítik a gondozó tevékenységgyakorlását. A kapcsolatok ápolására személyesen a szabadnapokon kerülhet sor, míg a munkanapokon közvetetten, mobil-, vonalas telefonról, illetve interneten keresztül: „*Többen is vannak akár Salánkról, akár Kárpátaljáról, és akkor úgy egymással, vagy telefonon, vonalason, és ha a gazda⁷ megengedi, akkor nyugodtan beszélgethetünk szabadidőnkben, mert van azért szabadidő is.*” (K. Eszter, ref.); „*Már úgy eltelik az a hat nap, már a hetedik, már várod a vasárnapot. Azért feltöltödsz, amikor kimész, és a salánkiakkal összetalálkozol, beszélgetsz, azért akárhogy is, hiányoznak.*” (G. Julianna, ref.)

A helyi munkavállalók nemcsak azt tartják számon, hogy kik vállalnak külföldön gondozói munkát, de azzal is tisztában vannak, hogy hol dolgoznak, és milyen munkát végeznek. A saját korábbi munkahelyeken szerzett tapasztalatok és egymás munkakörülményeinek megismerése lehetőséget kínál a munkafeltételek összehasonlítására. Az egyik elbeszélésében a gondozó egyik nehezebbként azonosított munkahelyével összehasonlítva mindez a következőképpen jelenik meg: „*Hát, mondjuk, vannak nagyon jó helyek, nagyon rendesek, ahol tényleg takarítót hívnak, egy hónapba egyszer nagytakarítást csináltak, hetente egyszer olyan kisebb takarítást, mondjuk, a gondozónak ezt nem kell. De ilyen hely ritkán van... Vannak olyanok is, akiket elvisznek színházba, vagy levisznek a Balatonra is a mával együtt, hát ez nagyon ritka hely.*” (É. Brigitta, ref.)

A másik gyakran alkalmazott mód, hogy közvetítő (üzletkötő) segítségével próbálnak munkát találni. Ő nemcsak elhelyezi a jelentkező munkásokat, hanem kapcsolatban maradva velük, értesíti a saját körébe tartozó, aktuálisan nem dolgozó nőket a betöltendő munkákról. A közvetítő személye nem minden esetben tisztázott előttem. Az elmondásokból kiderül, többen is foglalkoznak efféle közbenjá-

6 Pulay 2005. 149.; Douglas–Joaquin 2007. 23.

7 A munkaadó „gazdaként” történő megnevezése ritka. Mindenképp utal az alá-fölé rendelt státuszra, amelyben a munkavállaló fizetett alkalmazottként kerül. A státusz formálódásának lehetőségeiről a továbbiakban még szó lesz.

ró szereppel. A megkérdezett nők közül többen is ugyanazon személy hatásköre alá tartoznak, illegálisan munkát vállaló, mégis működőképes hálózat részeseként. A dolgozók szerint üzletkötő segítségével munkát találni gyorsabb, biztosabb, ám kevésbé jövedelmező. Mindemellett bizonyos szintű kötöttséggel is járhat. (Például számontartottságot jelent, ami egyik adatközlőm elmondása alapján többek között abból is áll, hogy ha valaki több alkalommal is visszamond egy munkát, vagy félbeszakítja, veszít a presztízséből, vagyis a továbbiakban a közvetítőtől kevesebb munkajánlatot kap).

Mivel az ápolók a regisztrálatlan munkavégzők közé tartoznak, ezért feladatkö-reik sincsenek írásban rögzítve. A gondozói munka főbb szegmense a gondozott személy egészségügyi állapotától, valamint a család igényeitől függő ápolása, melybe beletartozik az idős személy felügyelete, gyógyszeradagolása, segítése a mindennapi szükségletek elvégzésében (tisztálkodás, öltözködés). Az elbeszélések alapján kiderül, hogy a munka komplexitása nem merül ki a gondozói tevékenységben. Az ápolási teendőkhöz gyakran társul háztartási munka, például takarítás vagy konyhai tevékenység (sütés, főzés) is, amelyek elvégzése egyben fokozott terhelést jelent a munkavállalónak.⁸ Másrészt bizonyos cselekvéseket nem feltétlenül fizikai terhelésként azonosítanak, hanem gyakran önmaguktól, megszokásból, a munka üresen maradt idejének könnyebb átvészelése miatt végeznek a gondozók. Egyik példa a takarítás, amelyet megszokás-, valamint stresszlevezetés-funkcióval is végeznek. A gondozókra hárul továbbá a háztartás vezetése mellett egyfajta érzelmi, kommunikációs szükséglet is.⁹

A megkérdezett idősgondozó nők külföldi munkáját megelőző, Kárpátalján végzett hivatalos munkahelye változó. Akad közöttük mezőgazdasági munkát végző, köztisztviselő, takarítónő, óvónő, kereskedelemben dolgozó is. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a gondozást vállaló nők ritka esetben rendelkeznek a gondozói szakma terén szerzett előképzettséggel. A megkérdezett munkavállalók közül csupán egyetlen esetet említhetünk kivételként, melyben a munkavállaló előző szakmájában ápolónőként dolgozott. A gondozói munka során egy olyan, látens módon továbböröklődő tradicionális női szerepet tudnak kamatoztatni, amelynek része a betegápolás, gyermek- és idősgondozás, valamint különböző háziasszonyi tapasztalatok.¹⁰

A munkavállaló-gondozott kapcsolati státusza az ápolók öndefiníciói alapján nagyon is árnyalt. A kialakult viszony pontos behatárolása azért problémás, hiszen gyakran túlmutat a munkakapcsolaton. A fizetett alkalmazott, ápolónő, tár-

8 Hasonlót tapasztal Bodnár Anita széki munkavállaló asszonyok esetében: az idősápolás mellett a teljes háztartás vezetését is ellájták (Bodnár 2005. 170.).

9 Bodnár 2005. 170.

10 Jávor 2000. 633.

salkodónő, segítő, cseléd,¹¹ barát, családtag kategóriái között folyamatos az átjárás a munkavállaló saját pozíciójának értelmezésében.¹² A szerepek formálódása gondozó-gondozott kapcsolatában több szituációban is felvetődik. A gondoskodást igényelő helyzetből adódóan az ápoló számára munkaadója megjelenhet "gyermek"-, valamint idősebb családtaghoz hasonlítva, „akár édesanya”-státuszban is. A következő narratívában is ez a fajta anya-lánya kapcsolat jelenik meg egyrészt a munkavállaló részéről, másrészt pedig ezt elfogadva, a munkaadó hasonítja az ápoló gondoskodását a gyermeki törődés megnyilvánulásához: „*Mentem, megengettem, megsimogattam, betakartam éjjel (a munkaadó hölgyet), mondom, szép álmokat... És olyan jól esett neki. Mondom, mintha anyukámat látnám. Azt mondja (a munkaadó), hát úgy is gondozol, mint anyukádat, mert látom én aztat.*” (G. Éva, gör. kat.)

A munkaadóhoz és (vagy) annak családhoz fűződő kapcsolata gyakran túllép a munka keretein. Többen is olyan interperszonális kapcsolatok kiépítéséről beszélnek, amelyek a munka befejeztével is megmaradnak. Az egészen szoros kapcsolatfenntartás nem minden családnál történik meg, függ a munkaadók-munkavállalók mentalitásától, hasonló ízlésvilágától és értékrendjétől, a sikeres kommunikációtól és egyéb tényezőktől.

Az újonnan tapasztalt életviteli mód terén a kulturális kódok lefordítása változó mértékben jelent nehézséget a munkavállalók számára, bizonyos helyzetek egészen hasonlóak, mások pedig élesen különböznek, így nehezebben illeszkednek a saját közösségben megszokott magatartási minták körébe. A munka során a munkavállaló számára egyben ismeretlen életvezetési modellekkel ismerkedhet meg közvetlen közléről. Egyes viselkedési formák kulturálisan kódoltak, az idősgondozó nő tehát a saját értékrendjéhez, ízléséhez, vallási-gazdasági nézeteihez méri, és ez alapján tekinti helyesnek vagy helytelennek az újonnan látottakat. A másság vagy idegenség számukra elsősorban nem a nyelvi különbözőségben (bár az interjúkban utalnak a nyelvhasználatban jelentkező eltérésekre, ritkább esetben megjelenik a „leukránozás” mint etnikai címkézés) nyilvánul meg. A különbség főleg fejlett-kevésbé fejlett, gazdag-szegény, vidéki-urbánus, modern-tradicionális elmentéppárok mentén fogalmazódik meg.¹³

11 A házi ápolóság, öreggondozás szerepköre a cselédség intézményének továbbéléseként is értelmezhető. Ugyan az öndefiníciókban nem szerepel a cseléd mint státusz megjelölése, a munkakör, a feladatok, a társadalmi szerepben fellépő hasonlóság miatt nem mehetünk el a kifejezések egymáshoz kapcsolódása mellett. Az egyik ok, amely miatt a narratívákból hiányozhat a munka jellege és cselédszerep közötti párhuzam, a fogalomhoz kapcsolt pejoratív értelmezés lehet. Az *ápoló, házvezetőnő, cseléd* fogalmak közötti szemantikai átfedéseket Németh Krisztina elemzi (Németh 2016.), de ez a kérdés Bodnár Anita (Bodnár 2005. 165–168.) és Turai Tünde (Turai 2012. 83–90.) tanulmányában is megjelenik.

12 Turai 2014. 331–332.

13 Turai 2014. 329.

A munkavállalókkal folytatott beszélgetések alapján azt tapasztaltam, hogy a munka végzése alatt a megkérdezett asszonyok közül mindegyik esetében megjelenő erős védekezési, alkalmazkodási stratégia a hit és a vallás előhívása, megjelenítése, megélése. Mindez több ápoló számára is a munkában megmaradás egyik befolyásoló tényezője, amely folyamatos, biztos pont marad a munka ideje alatt is. A helyszín és a körülmények eltérőek, a kiváltott érzés és a funkció viszont egyezik az otthonival. A transzcendenssel való megerősítő, nehézségeken átsegítő szereppel bíró kapcsolatot bármikor elő tudja hívni a munkája során.

A vallási, hitbéli kérdésekről való ellentétes, eltérő meggyőződés gyakran jelenik meg a munkaadó-munkavállaló közötti diskurzusban. Az eltérő/hasonló vallásgyakorlási, ideológiai mintákkal való találkozás akár a fogadó közösség nagyobb csoportjára kiterjesztett sztereotípiák alapjául is szolgálhat. Példának okáért G. Julianna (ref.), aki vallási nézeteltérésekből adódóan különösen magas számban számolt be konfliktushelyzetekről. Visszaemlékezésében meghatározó szerepet kapott a saját (munkavállalói) és a munkaadója közötti véleménykinyilvánításban az egymás pró és kontra érvekkel való meggyőzése, valamint a másik által vallott ideológiákhoz, elképzelésekhez fűzött értékítélet: „Az egész család (a munkaadó) nem az (nem vallásos). Azt mondták, van Isten szerintem? Ha van Isten, akkor a gonoszsgot a világban eltörli. Mondom, pedig van. Ilyenek vagyunk, hogy nem érdemlünk jobbat. És akkor, mondom, miért mondd azt, hogy Istenem, segíts? Miért mondd, ha nem hiszel? Azt mondta, az az én dolgom, hogy hiszek vagy nem, de ő nem hisz. Egyik se. Ők kommunisták vótak. Az egész család. Pártemberek. De mondom neki, halál előtt is megtérhet az ember. De ők nem olyanok.” (G. Julianna, ref.); „És azt mondja (a munkaadó), megkönnyebbülök, jót tesz az énnekem, ha odamegyek (a templomba)? Mondom, énnekem az jó. Azt mondja, mondjál el nekem egy imát, én majd feloldozlak. Mondom, miért, te Isten vagy? Vagy mi vagy te? Én a templomba se gyónni megyek, nem gyónok, csak egyszerűen szeretek menni. Kikacagott. Ők nem hisznek az ilyenbe. Mondtam neki. Te egy nacionalista vagy.” (G. Julianna, ref.)

A beszélgetések folyamán tapasztaltam, hogy a konfliktusok alapja legtöbbször nem felekezeti eltérésekből adódik, hanem a vallásos-ateista/profán életfelfogás találkozása és összeütköztetése kapcsán jelenik meg. A felekezeti különbözőségek, úgy tűnik, nem okoznak különösebb problémát a munkaadó-munkavállaló viszonyában, mint ahogyan arról a következő visszaemlékezés is tanúskodik: „Ő (a munkaadó hölgy) zsidó. Na, de ő úgy megutálta a saját vallását, hogy kiállt... Azt mondta, hogy ő evangélikus, és akkor mindig azt az istentiszteletet kellett a Dunán nézennem, amikor az ment, mást nem szeretett, azt mondta, ő nem zsidó már. Zsidó volt, de utána már evangélikus lett. Odajárt, de nem is tudtam, hogy hol van az a templom. Mondta, hogy nem messze, magyarázgatta ott nekem. Na, mondom, egyszer majd elmegyünk, el tetszik vinni? Én minden templomba betérek.” (G. Éva, gör. kat.)

A munkavállalók általi vallásgyakorlás időstruktúrája, a vallásosság megélésének kereteit a napi, heti, havi, évi (ünnepnapi) ciklus adja. A vallásos ember számára az idő semmiképpen sem tekinthető homogénnek, hanem vannak szent intervallumok, az ünnepek ideje, és vannak profán szakaszok.¹⁴ Tehát a vallás saját időstruktúrával rendelkezik, amelyet működése során szakadatlanul formál, alakít, megszenteli az időt. Ennek a folyamatnak az eredményeként a vallás hordozói számára a mindennapok monotóniájából szent idők emelkednek ki.¹⁵ Mint ahogyan Bartha Elek megállapítja, a hónap alapvetően nem alkot önálló vallásgyakorlási időegységet (bár több jel utal ilyen irányú szerveződésre).¹⁶ Dolgozatomban mégis említést teszek róla, hiszen, mint ahogyan a bevezetőben megjegyeztem, a munkavállalók leggyakrabban említett, egyhuzamban letöltött munkaideje hónapos tagolású. A hónap lejártával legtöbbször meghatározott időre (ami szintén gyakran egy hónapnak felel meg) hazatérnek, az élettér változásával a vallásgyakorlás tereiben is változás történik.

Minden gondozó másként gyakorolja vallásosságát, vannak azonban hasonló-ságok. Az egyik, folyamatosan megjelenő, transzcendenssel kapcsolatot tartó vallási gyakorlat a fohász, sóhaj, melyekben Isten említése, hétköznapi munkatevékenységek végzése között gyakran hangzik el, felekezettől függetlenül.¹⁷ A munka során megjelenő pozitívumokat a Teremtő jótékony erejének tulajdonítják. Sóhajaikban Istent mint folyamatosan jelen lévő, figyelő erőt említik. Beszélgetésünk során is gyakran kérnek és adnak hálát Istennek, örömeikben, félelmeikben a transzcendenshez fordulnak: „*Még hál' Istennek, olyan helyen nem vótam, akit pe-lenkázni kellett.*” (Z. Emese, róm. kat.)¹⁸; „*Mondom, ha panaszkodnák, a jóisten megverne, nagyon jó, nagyon rendes. A mama is rendes, a család is rendes, én is szeretem őket, ők is éngemet.*” (G. Julianna, ref.); „*A jó Isten mindig kirendeli...*” (G. Éva, gör. kat.); „*Adja meg a Jóisten, hogy hadd éljen (a gondozott hölgy). Addig jó, mert... mindig félek az újrakezdéstől. Most képzeld el, bekerülsz egy új családba, nem ismered, hogy milyen a természetük, ahhoz alkalmazkodni kell.*” (G. Julianna, ref.)

Ahogy az otthoni környezetben, úgy a munkavállalás folyamán is a napi szintű szakrális kommunikáció meghatározó típusa az imádság. Lovász Irén megállapítása szerint az ima kommunikációs aktus, amely személyes (a szív és a lélek kitá-

14 Eliade 2009.

15 Bartha 2006. 46.

16 Bartha, uo.

17 Bartha 1992. 126.

18 „*Férfit és fekvőbetegét nem vállalnék*” – a munkakeresés kapcsán ez volt a leggyakrabban említett kritérium. Az ok az idősgondozók fizikai erőnlétével és egészségi állapotával (töb-ben is láb- és hátfájásra, gyengeségre hivatkoznak a magatehetetlen testek emelgetésével kapcsolatban), mentális felkészültségével, valamint az intimitás határainak meghúzásával magyarázható.

rulkozása Isten előtt), illetve rituális. ¹⁹Az imádkozás alapja, hogy az imádkozó hiszi, hogy a feljebbvaló meghallgatja kérését, és egyben képes arra, hogy a kért dolgot teljesítse, megadja. ²⁰ „Az imádság nem pusztán visszhangja saját szavunknak és saját lényünknek, amely a személyiség titkos mélységeiből tör fel, hanem a miénknél magasabb és nagyobb valóság megtapasztalása, akit imádkozhatunk, és akiben bízhatunk.”²¹

A munkavállalók napirendjéhez szorosan hozzátartozik a kiemelt napszakokban elmondott rövidebb-hosszabb szövegtörzsek. A reggeli és az esti ima rendszeres, napközben pedig szabadidejükben iktatnak be imádkozásra fordított időt. A nap elején általában segítségkérő formáról számolnak be (fizikai és lelki erőt az aznapi teendőkhöz), míg a nap végén megköszönik az Úr támogatását. Isten, az Úr Jézus, katolikus felekezettől Mária vagy különböző szentek (pl. Szent Antal, Szent Anna), őrangyal egyaránt szerepel a megszólítottak között. Lovász Irén szerint, amikor a szakrális kommunikációról beszélünk, akkor arról az általános, emberi, de kultúránként és vallásonként különböző formában megmutatkozó jelenségről van szó, ahogy az ember kapcsolatot teremt a természetfölötti hatalommal vagy hatalmakkal, erővel.²² Gyakran krízishelyzetek esetén az imádkozásban való elmélyülés az, amely segít a megnyugvásban. Egyik beszélgetőpartnerem például arról számolt be, mennyire nehezen viselte a bezártságot. A munka monotonitását feloldó egyik megmaradási stratégiaként a transzcendenssel való folyamatos kapcsolattartást jelölte meg: „*Fel-alá járkáltam a szobában, és imádkoztam, nehogy megbolonduljak*”. (Z. Emese, róm. kat.)

Az imádságok szövegei közül a legismertebbek: *Hiszekegy, Miatyánk, Üdvözlégy, rózsafüzér, egyéb imádságok és szoltárok éneklése*.

Egyik munkavállaló, G. Éva, a következő alkalmáról, módokról számolt be az imádkozás kapcsán. Elbeszélésében elsősorban a más-más helyről összegyűjtött, olvasott imádságokról, ígéről, tanításról számol be: „*Akkor egyszer bementem egy másik templomba, fel is írtam magamnak, hogy (ima) a menekültekért, azt mindennap el kellett olvasnom, ki volt rakva a templomba, mindenki vehetett.*” (G. Éva, gör. kat.); „*Vittem magammal mindennapra az ígét (Mai Ige református kiadvány), a Zsuzska adott nekem, én azt olvastam, még mai napig is, itthol is, a miénket is, és azzal kezdtem a napot reggel, mindig hamarabb keltem fel.*” (G. Éva, gör. kat.); „*Én imádkoztam betegekért, van nekem a könyvembe... Leültem, imádkoztam, és hangosan mondom... És akkor ott van, hogy beteg szolgálád, M. (a gondozott személy), mindig mondtam az ő nevét is, és olyan jól esett neki. Egyszer meg azt mondja, hát ne olvass már annyit, hadd mondjam én, azt mondja, az imát!*” (G. Éva, gör. kat.)

¹⁹ Lovász 2002. 27.

²⁰ Lovász 2002. 51–53.

²¹ Szabó 1999. 113–120.

²² Lovász 2002. 7.

A harmadik idézet egyben arról is tanúskodik, hogy a szakrális kommunikációba miképp vonódott be munkaadója, akinek nevét szintén megemlítette Istenhez intézett beszédében. Egyben az ehhez hasonló együtt töltött idő és a közös élmények a munkahierarchia mellett akár baráti kapcsolat, „szövetségesség” kialakulását is lehetővé teszik.

Az ápolókkal folytatott beszélgetések során kiderül, hogy verbalitás mellett megjelenik egyfajta materiális szakrális eszközkészlet, amely a munkavállalás folyamán segítségül szolgál az asszonyok vallásgyakorlásában. A tapasztalat az, hogy az otthon és a munkavállalás közötti oda-vissza ingázó ápolókkal együtt egy bizonyos terjedelmű és tartalmú tárgykészlet is folyamatosan mozgásban van.²³ Az elmondások alapján mindezek nagy részét alkotják a legszükségesebb személyes holmik: ruhanemű, tisztálkodási szerek, melyek kiegészülnek ajándékokkal, apróbb finomságokkal (lekvár, csokoládé, sütemény), tárgyi emlékekkel, melyek referenciaként, otthonmetaforaként szerepelnek.²⁴ A profán eszközkészlet elemei közül kiemelkednek a vallásosság megéléséhez szükséges szakrális vonatkozású tárgyak, amelyek az ápolók számára a mindennapok részét képezik: rózsafüzér, kereszt, apró Mária-szobor, biblia, imádságoskönyv, kézzel lemásolt imádságok, Mai Ige református kiadvány stb.

A munkavállalók, bár időbeosztásukat nem maguk határozzák meg, ahhoz ragaszkodnak, hogy vasárnap, az eddigi életük folyamán „megszentelt nap”-on, szabadnapot kapjanak. A vasárnapot tehát, amennyiben a munkaadónál ki tudják eszközölni, pihenésre, sétára, kirándulásra, a közelben tartózkodó ismerőseik felkeresésére fordítják, jellemző azonban az is, hogy meglátogatják valamelyik közeli templomot. A hét vallásos rendjének centrumában tehát a vasárnap, ezenbelül is az istentisztelet, a szentmise áll.²⁵ A templom szakralizált térhálózat középpontja. Isten háza, szent hely egyben minőségi másság hordozója a deszakralizált világhoz képest.²⁶ Bartha Elek megállapítása szerint, a minőségi másság a sajátos viselkedési szabályokban nyilvánul meg, másrészt az asszonyok esetében a gondozás alatt átélt nehézségek, a mozgalmasságból való kiszakadást, a munkát kizáró megnyugvást, biztonságot jelenti. Az „idegen” templomban eltöltött szakrális idő megegyezik, vagy legalábbis mindenképp felidézi az otthon megszokottat. Több adatközlő is arról számol be, hogy gyakran felekezeti hovatartozástól függetlenül keresik fel a templomot. Ennek oka lehet a lakóhely–templom közötti rövidebb távolság, a templom nyitvatartásának rendje: *„Vasárnap elmentem a templomba, nem messze vót túllünk, csak nem református, hanem római, de hát mindegy az énnekem, nem az a lényeg.”* (G. Julianna, ref.); *„Kérdezte (a munkaadó), hogy én milyen vallású vagyok. Mondom, én tisztelek minden vallást. A menyem reformá-*

23 A témáról bővebben: Árendás–Szeljak 2014.

24 Wilhelm 2014. 25.

25 Bartha 2006. 52.

26 Bartha 1992. 40.

tus, nálunk ebből sose volt probléma, és betérek bárhová imádkozni.” (G. Éva, gör. kat.)

Templomlátogatásra azonban nem csupán vasárnap, hanem hét közben is sor kerülhet, a lehetőségektől függően: „A (római katolikus) templomba többször be tudtam menni, reggel is. Volt úgy, hogy a külső ajtó, a nagy ajtó nyitva volt, és akkor csak a vasrács, de lehetett térdepelni, lehetett imádkozni. És akkor mindig kérdezte (a munkaadó), na, hol voltál? Mondom, most temetésen voltam. Hát hogy? Hát ülünk a templomba, mondom, és vége volt a misének, és akkor mondja, hogy na, most búcsúznak nem tudom milyen testvérüinktől. Hát, kikukucskálok, hogy mi van, hát látom, hozzák az urnát, jönnek egy-egy szál virággal, hát, én meg már végigültem, mondom, már akkor végighallgatom.” (G. Éva, gör. kat.)

A fent idézett narratíva érdekessége, hogy a munkavállaló idegenként „csöppet” egy gyászszertartás kezdetébe, és mégsem a halál ijesztő voltára asszociált, hanem a halálra mint az élet természetes velejárójára, mely révén mindenkinek (még az idegenek is) kijár a végső tisztelet. Mindez egy olyan, otthonról hozott közösségi hagyomány, amelyben a halottkultusznak, ezenbélül a temetésen való részvételnek fontos szerepe van. A halál ilyen szintű elfogadása egyben az ápolói munka részét is képezi. G. Julianna esetében például ő maga volt, aki gondozóként 92 éves munkaadója halálakor jelen volt, egyben a halott előkészítésének, a mentőszolgálat kihívásának, a ház rendbetételének feladata is rá hárult. A narratívákban kiderül, gyakorinak mondható, hogy egyik munkavállaló a munkaadója halála esetén új munkát (új munkaadót) kénytelen keresni. Az interjúkból kiderül, bár az ápolók nem minden esetben tudnak részt venni a gyászszertartáson, előfordul, hogy sérelmezik, ha az elhunyt hozzátartozói nem jelzik annak időpontját.

Templomi misén, istentiszteleten való részvétel, elmondásaik alapján nem csupán közvetlen, személyes részvétellel valósulhat meg. Egyik adatközlőm beszélgetésük során mobiltelefonját elővéve, egy televízióból rögzített templomi szentmise részleteinek felvételét játszotta le, amelyet ő a beteggondozói munkája során is hallgatni szokott.²⁷

A kárpátaljai magyarság a keresztény hagyomány szerint három nagy vallási ünnepet tart számon: karácsony, húsvét, pünkösd. A felkészülés és magának az ünnepnek a megélése máig mély szakralitással bír. Azonban gyakran az otthon, a családdal eltöltött ünnepi időt „feláldozzák” a jövedelemszerzés miatt. Ebben az esetben a munkavállalás alatt is megpróbálják valamilyen módon felidézni az ün-

27 A beszámolóik alapján gyakran a munkavállalás miatt tartották szükségesnek a technika használatának elsajátítását. Sokuknak az elmúlt egy-két évben lett okostelefonja, amellyel az online színtereken is reprezentálhatják önmagukat. A telefonra rögzített felvételek oda-vissza irányban működhetnek: az otthon készített videófelveledek, fotók főleg saját részre, az otthon felidézéseként, másrészt reprezentáció gyanánt, hiszen akadt, aki a munkaadójának bemutatta családtagjait. Másik oldalról a munka ideje alatt készített felvételek otthon kerülnek bemutatásra.

nepezését. Például a karácsonyi asztalra került ételek készítésével. A mélyen vallásos, görögkatolikus Éva esetében is így történt, aki az otthon megszokott tizenháromféle böjtös étel hagyományát betartva, hasonló számú fogást tálalt, amelyet gondozottjával, sőt másnap a maradékot a gondozott egész családjával együtt fogyasztanak el. Számára természetesen nem csupán a materiális szféra idézte az ünnep érzésvilágát: *„Meg egy nagyon szép élményem volt, hogy szenteste elengedtek engemet, na, de így este 5-6 óra elmúlt... és ott volt egy templom, római katolikus. Na, bemegyek én a templomba, leülök ott egy óra hosszát, és megyek haza. És bementem, ott meg az udvarba koncert ment, iskolások, az a kórus, hát én kisírtam magamat. Hazamentem, a szemem, azt mondja Magdika (a munkaadó hölgy), jaj, Évám, valami történt veled, azt mondja, mi történt? Semmi, mondom, tudod, hol voltam? Mennyországba! Ilyet csak a televízióba látok, mondom. Kivetítőn ment a szöveg, mert angolul ment, magyarul lehetett olvasni, hogy milyen programok mennek. Hát, valami csodaszép volt. Szenteste, ilyen meghitt, mondom, de az nagyon szép. Úgyhogy oda nem is egyszer elmentem a templomba, és fiatalok, nemcsak, hogy ottaniak, hanem legtöbb külföldiek. Ott majdnem tiszta négerekkel voltam.”* (G. Éva, gör. kat.)

Végezetül pedig megállapítható, hogy a külföldön munkát vállaló idősápoló asszonyoknak egyik erős megmaradási stratégiája a vallásosságuk megélése az élet különböző szegmenseiben (mindennapok, vásár- és ünnepnapok, krízishelyzetek, öröm stb.). Bár a megváltozott léttér sokszor nem biztosítja az otthon megszokott rítusok megélését, rugalmasan képesek alkalmazkodni. Az életük folyamán megélt nehézségeket és pozitívumokat Isten kiszámíthatatlan, előre nem jelezhető (esetleg tettekkel befolyásolható) akaratának tulajdonítva hajlandóak elfogadni, hiszen, ahogy egyik adatközlőm is elemezte életének alakulását: *„Hát látod, Isten útjai ilyenek, kifürkészhetetlenek.”* (É. Brigitta, ref.).

Szakirodalom

ÁRENDÁS Zsuzsa–SZELJAK György

2014 Múzeum, bevándorlók, tárgyak. Bevezető gondolatok a tanulmányokhoz. In: Árendás Zsuzsa–Szeljak György (szerk.): *Vándorló Tárgyak. Bevándorlók Tárgykultúrája Magyarországon*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 7–22.

BARTHA Elek

2006 *Vallási terek szellemi öröksége. Nemzeti, vallási és hagyományos gazdálkodási terek szellemi öröksége I*. Debrecen: Bölcsész Konzorcium. (Online: <http://mek.oszk.hu/05100/05164/05164.pdf> – Utolsó hozzáférés: 2018. február 7.)

1996 Hagyomány és identitás a magyar görög katolikusok körében. In: Küllős Imola (szerk.): *Vallási néprajz 8. Ökomenikus tanulmányok*. Debrecen: Re-

- formátus Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, 196–197.
- 1992 *Vallásökológia. Szakrális ökoszisztémák szerveződése és működése a népi vallásosságban.* Debrecen: Ethnica Kiadás.
- BODNÁR Anita
- 2005 Női migráció és változó nemi szerepek. Széki asszonyok Budapesten. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Erdélyi (de)konstrukciók: Tanulmányok.* Budapest–Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, 163–184.
- BOTLIK József–DUPKA György
- 1993 *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Kárpátaljai Magyar Könyvek.* Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó.
- DOUGLAS, S. Massey–JOAQUIN, Arango–GRAEME, Hugo–ALI Kouaouci–ADELA Pellegrino–J. EDWARD Tailor
- 2007 A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés (részletek). In: Endre (szerk.): *A migráció szociológiája 1.* Budapest: ELTE TáTK, 7–28.
- ELIADE, Mircea
- 2009 *A szent és a profán* (fordító: Berényi Gábor). Budapest: Európa Könyvkiadó Kft.
- JÁVOR Kata
- 2000 A magyar paraszti erkölcs és magatartás. In: Paládi Kovács Attila (főszerk.): *Magyar néprajz. Társadalom.* VIII. Budapest: Akadémiai Kiadó, 629–639.
- LOVÁSZ Irén
- 2002 *Szakrális kommunikáció.* Budapest: Európai Folklor Intézet.
- NÉMETH Krisztina
- 2016 Házi ápolók – „Új/globális házicselédék? A cselédmetafora két házi idősápolással foglalkozó nő történetében. In: *Socio.hu: Társadalomtudományi Szemle* 6:(4) 26–45. (Online <http://hdl.handle.net/11155/1341> – Utolsó hozzáférés: 2019. szeptember 10.)
- PILIPKÓ Erzsébet
- 2007 *Identitás és hit I. A kárpátaljai magyar görög katolikusok identifikációs útjai.* Ungvár–Budapest: Kárpátaljai Magyar Könyvek, Intermix Kiadó.
- PULAY Gergő
- 2005 A vendégmunka mint életforma. Széki építőmunkások Budapesten. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Erdély- (de) konstrukciók: tanulmányok.* Budapest–Pécs: Néprajzi Múzeum–PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék. 143–161.
- SZABÓ Árpád
- 1999 Az imádság valláslélektani alapjai. *Keresztény Magvető.* 105. 3. 113–120. (Online: http://epa.oszk.hu/02100/02190/00189/pdf/KM_1999_03-04_113.pdf – Utolsó hozzáférés: 2018. január 6.)

TURAI Tünde

- 2012 What is a Migrant Care Worker? Being at the Crossroads of Servant, Family Member and Nurse. In: Széman Zsuzsa (szerk.): *Challenges of the Ageing Societies in the Visegrad Countries*. Budapest: Magyar Máltai Szere-tetszolgálat, 83–90.
- 2014 *Időseket gondozó kelet-és közép-európai nők diskurzusa transznacionális életükről*. ETHNO-LORE: A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Ku-tatóintézetének Évkönyve. XXXI. 311–327. (Online: <https://nti.btk.mta.hu/images/evkonyv/2014/Turai.pdf> – Utolsó hozzáférés: 2017. március 13.)

VASS Erika

- 2005 A lélek színeváltozása a csíksomlyói búcsú példáján keresztül. In: S. Laczkovics Emőke–Szócsné Gazda Enikő (szerk.): *Népi Vallásosság a Kár-pát-Medencében* 7. II. kötet. Sepsiszentgyörgy–Veszprém: Székely Nemzeti Múzeum, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 207–218.

WILHELM Gábor

- 2014 Migránsok és tárgyi kultúra. Elméleti és módszertani megjegyzések. In: Árendás Zsuzsa–Szeljak György (szerk.): *Vándorló tárgyak. Bevándorlók tárgykultúrája Magyarországon*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 23–61.

PRACTICA RELIGIOASĂ A FEMEILOR DIN TRANSCARPATIA MUNCIND ÎN STRĂINĂTATE

În studiul de față autoarea examinează practica religioasă a acelor femei din Transcarpatia, care odată cu schimbarea regimului din Ucraina din 1991 și deschiderea hotarelor au lu-crat sau lucrează în străinătate, îngrijind persoane în vârstă. Ea prezintă modul în care apare concepția religioasă a vieții într-un mediu străin, și cum funcționează în munca fe-meilor ca mecanism de apărare și strategie de integrare. Prin exemple individuale demon-strează modul în care relația cu transcendentul ajută credinciosul să treacă de greutățile, obstacolele întâlnite în munca de zi cu zi.

RELIGIOUS PRACTICE OF WOMEN FROM SUBCARPATHIA WORKING ABROAD

In her study the author examines the religious practices of Subcarpathian women who – after the system change from Ukraine in 1991 and the opening of the borders – were/are working abroad taking care of elder people. She presents the way how religious life concept appears in a foreign environment, functioning as a defensive mechanism and an in-tegration strategy during work. Through individual examples she demonstrates how the connection with the transcendental helps the believer to cross the difficulties and obsta-cles which arise during her work.